

Aesthetic Functions of Parenthetical Clauses in Juvayni's *Tarikh Jahangushay**

Zeinab Rezapour¹ | Manoochehr Tashakori² | Mohammadjavad Roostazadeh³

1. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: z.rezapour@scu.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: m.tashakori@scu.ac.ir
3. Master, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: pouriaroostazadeh@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 07 March 2025

Received in revised form 19
April 2025

Accepted 23 May 2025

Published online 09 July
2025

Keywords:

Attamalek Juwayni,
Tarikh Jahangushai,
aesthetics,
Parenthetical Expression.

ABSTRACT

Purpose: Juvayni, in his work the *Tarikh Jahangushai* goes beyond mere historical narration and employs a simple and direct style, utilizing literary devices and tricks to convey certain truths indirectly while also providing enjoyment. One of his key tools in this regard is the use of Parenthetical Expressions, which play an important role in the structure of the prose in the *Tarikh Jahangushai* aiding in the better transmission of concepts and enhancing the aesthetic quality of the text.

Method and Research: This descriptive-analytical study examines and explains the aesthetic functions of parenthetical clauses in Tarikh Jahangushai, focusing on their role in rhetoric and literary ornamentation, enhancing the musicality of the text, supporting its meaning, and exploring the relationship between these functions and the work's central themes.

Findings and Conclusions: The findings indicate that, from an aesthetic perspective, Parenthetical Expressions play a significant role in creating and reinforcing imagery, and better conveying emotions and sentiments within the text. These expressions provide an appropriate context for the author's descriptions and for intertwining the text with verses, narratives, Arabic phrases and other rhetorical devices. Furthermore, most of the vocabulary present in these expressions has been chosen to create harmony and congruence, both phonetically and semantically with other expressions in The *Tarikh Jahangushai*.

*Cite this article: Rezapour, Zeinab, Tashakori, Manoochehr, & Roostazadeh, Mohammadjavad. (2025). Aesthetic Functions of Parenthetical Clauses in Juvayni's Tarikh Jahangushay. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*, 28 (57), 105-123. <http://doi.org/10.22103/jll.2025.24935.3188>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.24935.3188>

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

Tarikh Jahangushai is a prominent historical and literary work and an outstanding example of the ornate and elaborate secretarial Persian prose of the 7th century AH (13th century AD). Through his artistic use of various literary techniques, its author, Ata Malek Juvayni, distinguished himself from other writers of ornate prose; it can be said that the literary aspect of Tarikh Jahangushai outweighs its historical nature. Among the reasons Juvayni adopted this style of historiography, beyond adding variety and preventing reader fatigue, was to conceal his intentions by using the poetic features of ornate prose. The use of continuous rhyming prose (saj') and frequent rhetorical devices served to veil the content and themes, thereby protecting the author from accusations and censure.

2. Methodology

This descriptive-analytical study, based on library research, examines the aesthetic functions of parenthetical clauses in Tarikh-i Jahangushay by analyzing their role in rhetoric, enhancing the musicality of the text, and supporting the meaning. This research attempts to answer the following questions: What are the aesthetic aspects of parenthetical clauses in Tarikh-i Jahangushay? What role do the rhetorical and literary devices within these clauses play in the text?

3. Discussion

Simile, metaphor, and irony are among the figures of speech that lend a poetic quality to the prose of Jahangushay, and in many cases, the author's linguistic artistry appears within parenthetical clauses. Simile is one of the most important and frequently used literary techniques, employed by Juvayni for aesthetic purposes, to clarify concepts, to express views indirectly due to political and social considerations, and for satire or to convey ideology. Some parenthetical clauses contain allegorical similes, which are effective in visualizing abstract concepts and creating conciseness. Juvayni also often uses parenthetical clauses to employ innuendo for the literary and indirect description of individuals, phenomena, their status, and events. Among the types of metaphor, the implicit metaphor is the most frequently seen in the parenthetical clauses of Jahangushay.

The use of other literary devices, often within parenthetical clauses, also plays a significant role in enhancing the text's artistic effects. In many sections, these clauses complete or reinforce the rhyming prose and pun of the main phrase, thereby contributing to the rhythm, musicality, and beauty of the text.

4. Conclusion

Parenthetical clauses provided Juvayni with a means to indirectly express his thoughts, criticisms, and praise regarding individuals and events, using literary devices to arouse the reader's emotions. For instance, in the prologues to the Mongol conquests and their atrocities, he uses the technique of foretelling within parenthetical clauses to offer a heart-rending introduction to the subject. Similes in these clauses can visualize abstract concepts, achieve textual conciseness, and convey positive or negative impressions. At times, Iranian kings are implicitly compared to mythical heroes to show their superiority over the Mongols. Using implicit metaphors in parenthetical clauses, Juvayni alludes to fate to justify injustices and misfortunes. He also creates subtle instances of amphibology and proportional amphibology, demonstrating a careful and deliberate choice of words. Therefore, parenthetical clauses in *Tarikh-i Jahangushay* function as a primary tool for conveying hidden thoughts and emotions and are a key technique used to enhance the aesthetic and literary qualities of the book.

کارکردهای زیبایی‌شناسانه جملات معترضه در تاریخ جهانگشای جوینی *

زینب رضاپور^۱ | منوچهر تشکری^۲ | محمدجواد روستازاده^۳

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: z.rezapour@scu.ac.ir

۲. دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m.tashakori@scu.ac.ir

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: pouriaroostazadeh@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه: عظاملک جوینی در تاریخ جهانگشا، تنها در پی روایت تاریخ نیست و اغلب بیان کوتاه، ساده و مستقیمی را که در گزارش‌های تاریخی رایج است، فرونهاد و از ترفندها و آرایه‌های ادبی که از زبان آشنایی‌زدایی می‌کند، بهره می‌جوید تا علاوه بر لذت‌آفرینی، به القای غیرمستقیم برخی از حقایق بپردازد. یکی از ابزارهای مهم او در این امر، استفاده از جملات معترضه است که به عنوان شگردی زبانی در ساخت نثر تاریخ جهانگشا و انتقال بهتر مفاهیم و برخی از ظرایف زیبایی‌شناختی متن، نقشی ویژه دارد و البته نویسندگان نثر فنی، جملات معترضه را برای ابراز هنر در فن نویسندگی و به منظور تبیین مفاهیم، بیان دیدگاه‌ها و تزیین عبارات به کارگرفته‌اند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۷	روش: این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و تبیین کارکردهای زیبایی‌شناسانه این جملات در بلاغت و صنعت‌پردازی، تقویت موسیقی کلام و حمایت از معنا در تاریخ جهانگشا و همچنین شناخت مناسبات این کارکردها با موضوعات متنی پرداخته است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰	یافته‌ها: یافته‌های پژوهش، حاکی از آن است که جملات معترضه از منظر زیبایی‌شناسی در آفرینش و تقویت تصاویر و عملکرد آن‌ها در متن، ایجاد موسیقی کلام و انتقال بهتر احساس و عاطفه، نقش مهمی دارند و بستر مناسبی را برای توصیفات مؤلف و آمیختگی و آراستگی متن با آیات، روایات، عبارات عربی و دیگر ترفندهای بیانی و بدیعی فراهم کرده‌اند. به‌علاوه بیشتر واژگان موجود در این جملات نیز به منظور شکل‌گیری تناسب و تجانس لفظی و معنوی با سایر عبارات جهانگشا انتخاب شده‌اند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۲	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۴/۱۸	
کلیدواژه‌ها: عظاملک جوینی، تاریخ جهانگشا، زیبایی‌شناسی، جمله معترضه.	

* استناد: رضاپور، زینب؛ تشکری، منوچهر؛ و روستازاده، محمدجواد. (۱۴۰۴). کارکردهای زیبایی‌شناسانه جملات معترضه در تاریخ جهانگشای جوینی. *نثرپژوهی/ادب*

فارسی، ۲۸ (۵۷)، ۱۰۵-۱۲۳.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.24935.3188>

۱- مقدمه

تاریخ جهانگشا از آثار شاخص تاریخی و ادبی و نمونه‌ای برجسته از نثر فنی و فاخر دبیرانه پارسی در قرن هفتم هجری است که درمقایسه با دیگر آثار هم‌طراز، از جمله تاریخ و صاف «از وصمت تکلف انشای متکلفان و ملال‌انگیزی، عاری است» (قزوینی، ۱۳۹۱: ۲۰). عظاملك جوینی با به‌کارگیری هنرمندانه فنون گوناگون ادبی توانسته از دیگر نویسندگان نثر فنی، متمایز گردد و می‌توان گفت که وجهه ادبی تاریخ جهانگشا بر ماهیت تاریخی آن، غلبه دارد؛ زیرا مؤلف صرفاً به گزارش تاریخ نمی‌پردازد، بلکه «با ترسیم چشم‌اندازها و تصویر مناظر هنری زیبا، خواننده را از جاده زبان به حاشیه می‌برد تا از تماشای جلوه‌های خلاقیت و زیبایی‌هایی که آفریده، لذت ببرد» (عباسی، ۱۳۸۰: ۱۳۶). از جمله عللی که جوینی به این شیوه تاریخ‌نویسی روی آورده، علاوه بر تنوع در تاریخ‌نویسی و پیشگیری از ملال خواننده، آشکارنشدن أغراض نویسنده با استفاده از ویژگی شاعرانه نثر فنی است؛ زیرا آوردن اسجاع پیاپی و صنعت‌پردازی مکرر، موجب شده محتوا و درون‌مایه با نوعی پوشیدگی همراه و نویسنده از گزند تهمت و مؤاخذه، مبرا گردد (ر.ک: امیری، ۱۳۸۹: ۴۶). به عبارت دیگر، «دلالت در سخن ادبی، مبهم و چندلایه است» (فتوحی‌رودم‌معنی، ۱۴۰۰: ۷۲) و جوینی آگاهانه زبان ادبی را برای اثر خود برگزیده تا بیشتر از آن به بیان نگرش‌ها و آرای انتقادی خود در پوشش واژگان ادبی بپردازد؛ زیرا «واژه‌ها در زبان ادبی، حامل تلقی‌ها و نگرش‌های شخصی‌اند و بار عاطفی و ایدئولوژیک بر دوش دارند و سرشار از تلقی‌ها و احساسات فردند؛ اما سخن علمی و ارتباطی، مبتنی بر توافق اجتماعی است و مفاهیم علمی عمدتاً به زبان خنثی و قراردادی، بیان می‌شوند» (همان: ۷۵).

۱.۱- بیان مسئله

جملات معترضه را معمولاً در خلال جمله‌ای دیگر آورده و با حرف ربط «که» یا «و» یا بدون این دو حرف به جمله پیش از خود متصل می‌کنند که در صورت همراهی با حرف ربط «که»، ساختاری نظیر جملات موصولی پیدا می‌کنند: «اما نباید هر جمله موصولی را معترضه در نظر داشت. شناخت جمله معترضه از طریق معنوی انجام می‌گیرد؛ یعنی معنایی که در جمله معترضه می‌آید، مقصود اصلی گوینده نیست، حتی اگر بتوان آن را وابسته به یکی از ارکان جمله و مؤول به صفت، بدل یا قید ساخت» (دهرامی و اکبری‌زاده، ۱۳۹۹: ۶۰). برخی از جملات معترضه در حقیقت صفتی برای یک اسم در جمله اصلی‌اند که نویسنده، آن را به شکل یک جمله پیرو می‌آورد و گاه یک بدل یا جمله دعایی به شکل معترضه می‌آید و سبب شکاف در جمله می‌شود (ر.ک: سیدقاسم، ۱۳۹۶: ۲۸۴-۲۸۵). از ویژگی‌های نثر فنی، فاصله‌افتادن بین مبتدا و خبر و گسستن رشته سخن با عطف متوالی قطعات و یا جملات معترضه طولانی به منظور هنرنمایی هرچه بیشتر مؤلف است (ر.ک: خطیبی، ۱۳۶۶: ۵۷). در تاریخ جهانگشا، عبارات معترضه عمدتاً در تکمیل و تبیین مطلب یا زیباسازی، بلاغت و شیوایی هرچه بیشتر کلام یا هردو غرض به کار رفته‌اند و از این نظر، کاربرد جمله معترضه نه تنها عیب نیست، بلکه از محسنات این کتاب به شمار می‌رود. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای انجام گرفته و در پی پاسخ و در پی پاسخ به این پرسش‌هاست که اولاً وجوه زیبایی‌شناختی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا کدامند؟ ثانیاً شگردهای بلاغی و بدیعی جملات معترضه در متن، چه نقشی را ایفا می‌کنند؟

۲.۱- پیشینه پژوهش

تاکنون جملات معترضه از منظر زیبایی‌شناسی مورد توجه قرار نگرفته و این پژوهش برای نخستین بار، جایگاه بلاغی و بدیعی این جملات را در تاریخ جهانگشا بررسی نموده‌است و البته برخی از تحقیقاتی که ناظر به جنبه ادبی جهانگشاست، در باب جملات معترضه و کارکردهای زیبایی‌شناسانه آن نیز سخنی نگفته‌اند.

تورج عقدایی (۱۳۹۳) در مقاله «پیوند زیبایی و معنا در مقدمه جهانگشای جوینی» به بررسی پیوند میان زبان زیبا و اندیشه‌های جوینی در مقدمه کتاب پرداخته و حبیب‌الله عباسی (۱۳۸۰) در مقاله «ادبیت جهانگشای جوینی» با بررسی نقد ادبی کتاب از منظر فرمالیسم، نشان می‌دهد که مشخصه ادبی تاریخ جهانگشا بر ماهیت تاریخی آن، غلبه دارد. سیدعلی قاسم‌زاده (۱۳۸۵) در مقاله «زیبایی‌شناسی نثر جهانگشای جوینی» به بررسی عوامل اصلی ادبی‌ساز تاریخ جهانگشا و ایماژهای شاعرانه آن پرداخته است. درباره جملات معترضه نیز محققانی چون سیداحمد پارسا و خدیجه محمدی (۱۳۹۸) در مقاله «کارکرد جملات معترضه عربی در نفثه المصدور»، همان محقق و شهلا محمودی (۱۳۹۸) در مقاله «کارکردهای معنایی-منظوری جملات معترضه در تاریخ بیهقی» و دهرامی و اکبری‌زاده (۱۳۹۹) در مقاله «روایت‌شناسی جمله معترضه در تاریخ بیهقی» کارکردهای این گونه جملات را از منظر معنایی، مفهومی و روایی بررسی کرده و ارتباط آن‌ها را با متن، روشن ساخته‌اند که با رویکرد زیباشناسانه این مقاله، تفاوت بسیار دارند.

۳.۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

نویسندگان نثر فنی به سبب تکیه به آرایش عبارات و ایجاد تناسبات لفظی و معنوی، بیش از سایر گویندگان از جمله معترضه استفاده کرده و گاه در این زمینه چنان افراط نموده‌اند که در فهم خواننده از متن اصلی، خلل ایجاد شده است؛ به گونه‌ای که موضع منفی برخی را به دنبال داشته و از آن‌ها با عنوان خشو و یا جملات زائد بر اصل کلام (ر.ک: همایی، ۲۰۸: ۱۳۸۹ و کزازی، ۲۷۴: ۱۳۸۳) و «مختصات آزاردهنده نثر فنی» (ر.ک: شمیسا، ۱۳۹۲: ۱۰۱) یاد کرده‌اند. با این حال، جملات معترضه در تاریخ جهانگشا معمولاً دربردارنده صنایع ادبی‌اند و اغلب زیبایی متن را رقم زده و گاه برای شکل‌گیری صنعتی ادبی در عبارت اصلی، مؤثر هستند و بدون در نظر گرفتن آن‌ها، صنعتی در متن شکل نمی‌گیرد.

۲- بحث

جوینی در بخش‌های مختلف کتاب، عبارات را به گونه‌ای تلفیق کرده که بتواند هرچه بیشتر از ظرفیت‌های مختلف جملات معترضه، بهره‌برد. بر این اساس در ادامه این مقاله، نگارندگان کوشیده‌اند که ابعاد زیبایی‌شناختی جملات معترضه را در تاریخ جهانگشا در دو بخش ترفندهای بیانی و آرایه‌های بدیعی، بررسی کنند.

۱.۲- کارکرد ترفندهای بیانی در جملات معترضه

نثر فنی از لحاظ الفاظ و اغراض به شعر گرایش داشته و به سبب استفاده از ترفندهای لفظی و معنوی و آرایه‌هایی که ابتدا به شعر اختصاص یافته‌اند: «بابی از ابواب و فنی از فنون شعر گشت که با آن جز در وزن عروضی، تفاوت نداشت» (خطیبی، ۱۳۶۶: ۲۵۱) تشبیه، استعاره و کنایه از جمله ترفندهای بیانی هستند که به نثر جهانگشا، جلوه شاعرانه می‌بخشند و در بسیاری از مواقع، این هنرهای زبانی مؤلف در جمله معترضه نیز پدیدار می‌شوند.

۱.۱.۲- ترفند تشبیه در جملات معترضه

تشبیه از مهم‌ترین و پرکاربردترین شگردهای ادبی در تاریخ جهانگشاست و جوینی برای زیبایی‌آفرینی و نیز انتقال و تبیین روشن‌تر مفاهیم، ایجاد تساوی در برخی از وضعیت‌ها و حالت‌ها، بیان غیرمستقیم برخی دیدگاه‌ها به سبب ملاحظات سیاسی و اجتماعی، استهزاء طنز یا بیان ایدئولوژی، تشبیه را در ساختارها و اغراض گوناگون آن به کار برده است. بر این اساس، کاربرد انواع تشبیه در جملات معترضه جهانگشا و همراهی آن با دیگر ترفندهای ادبی، به بلاغت و شیوایی متن افزوده است:

* «چون چنگیزخان از آب بگذشت و به‌خویشتن متوجه سلطان شد، پسر خویش الغنوین را - که در سیاست، تیغ آبدار و آتش‌فعل بود، که باد او به هرکس که رسید، خاکسار شد و در فروسیّت برقی که میان حجابِ سحابِ بجّست؛ بر هرکجا افتد، چون خاکستر کند و اثر و نشان نگذارد و زمان مکث و لبث نخواهد - نامزد کرد تا به بلاد خراسان رود» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۱۹۱). در این جمله معترضه طولانی که بر پایه تشبیه بنا شده و در کنار برخی از ترفندهای ادبی، زیبایی و برجستگی خاصی یافته است، عناصر چهارگانه، خمیرمایه صنعت‌پردازی جوینی را فراهم کرده و بر ظرفیت شاعرانه عبارت افزوده است. این عناصر که به زعم پیشینیان در خلقت جهان و انسان جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند، همواره مطلوب شاعران و نویسندگان بوده و تصاویر شاعرانه مبتنی بر آن در همه ادوار ادب فارسی نمود داشته‌اند؛ ولی «در قصاید فنی و نثر مصنوع، بیش از سایر متون برجسته‌اند» (کاردگر، ۱۳۹۶: ۴۲). در عبارت فوق، باد استعاره از آسیب و گزند است و با آب و آتش و خاک در آبدار و آتش‌فعل و خاکسار، مراعات نظیر دارد. بین آب و آتش نیز تضاد برقرار است و ترکیب‌های وصفی آبدار و آتش‌فعل، ترکیبات متناقض‌نمای زیبایی را شکل داده‌اند. الغنوین، شاهزاده مغولی و فرزند چهارم چنگیزخان است که مؤلف به شیوه‌ای اغراق‌گونه سیاست و سوارکاری او را به عناصر ویرانگر طبیعت، یعنی آتش و طوفان و برق تشبیه کرده که هرچا را هدف قرار دهند، در اندک زمانی، نابودی و تباهی بر جای می‌گذارند. در واژه‌های «حجاب» و «سحاب» و «مکث» و «لبث» نیز سجع متوازی وجود دارد که موسیقی کلام را تقویت می‌کند.

* «نایماس و اعیان امرا را با جماعتی از آتراکِ پُرکین - چون کینه‌کشان افراسیاب از گرگین - برعقب او چون برق بفرستاد» (همان: ج ۵۲۷/۲). جوینی در این جمله، تعقیب سپاه مغول برای یافتن سلطان جلال‌الدین را به لشکر افراسیاب تشبیه می‌کند که برای کین‌خواهی، گرگین را دنبال می‌کردند و از آنجاکه افراسیاب در شاهنامه، دشمن ایران و گرگین، پهلوان ایرانی است، این جمله معترضه از احساسات وطن‌دوستانه و علاقه او نسبت به ایران و سردارانش حکایت دارد. این‌گونه بیان اسطوره‌ای که در بین شاعران و نویسندگان به‌وفور مشاهده می‌شود، ریشه در ناخودآگاه جمعی دارد و درواقع می‌توان گفت بیان اسطوره‌ای، تلاش برای یافتن بهشت گمشده‌ای است که اکنون از آن خبری نیست (ر.ک: سلیمانی، ۱۳۹۴: ۹۶). استفاده از تشبیهات و تلمیحاتی از این دست توسط جوینی، بیانگر نوعی غم است که به‌سبب گذشته‌زدست‌رفته ایران احساس می‌کند. همچنین او با آوردن تشبیه فوق، در پی احیای روحیه مبارزه، دشمن‌ستیزی و ایران‌دوستی است؛ زیرا تقویت احساسات قومی و ملی، یکی از پیامدهای جنگ و حمله افراد بیگانه به یک منطق و یا سرزمین است (امیری خراسانی و غفاری، ۱۳۹۵: ۱۶) و همین موضوع، باعث برانگیخته‌شدن جوینی و کشیدن شمشیر قلم بر چهره مغول می‌شود. به‌علاوه میان «پُرکین و گرگین» سجع متوازی و میان «اعیان و کشان» سجع مطرف وجود دارد.

* «شُرُفات شَرَف او در انحطاط است و حَبالی اَمانی او را عارضه اسقاط؛ دولتی است که دیرها برآمد تا ناعیان حین و ناعیان بین، نعی زوال به زُفان احوال به گوش دولت فروگفته... و اظهار تجلّد را - چنان که مرغ گلوبریده طپیدنی کند- تردّی می‌کرد» (همان: ۵۲۵). جوینی از طریق عبارت معترضه، واپسین روزهای دولت سلطان خوارزمشاه و تکاپوی او را به بی‌قراری مرغ سربریده، تشبیه می‌کند و باور دارد که پایان سلطنت او، به خواست خداوند و از پیش تعیین شده است: «یکی از نتایج حمله و هجوم بیگانگان و به‌طور خاص هجوم قوم وحشی مغول، تقویت روحیه تقدیرگرایی بود. اعتقاد به قضا و قدر و تسلیم در برابر تقدیر، بر پایداری انسان در برابر سختی‌ها و نامردی‌ها می‌افزاید و سبب می‌شود تا پذیرش درد و رنج آسان‌تر شود» (امیری خراسانی و غفاری، ۱۳۹۵: ۱۳).

* «همچنان لشکر خوارزم برپی ایشان خشناک - چون فحول از عقب رماک - تا از سیفاباد با فنون فضیحت درگذشتند» (همان: ج ۳۸۵/۲). جوینی با به‌کارگرفتن تشبیهی مرکّب در جمله معترضه، تعقیب و گریز لشکر خوارزمشاهیان در پی غوریان را به تعقیب اسبان نر برای جفت‌گیری با مادیان تشبیه می‌کند. او با این کاربرد، علاوه بر تجسم شدت تعقیب، نوعی طنز را مدّ نظر دارد که از رهگذر تشبیه صورت می‌گیرد. طنز در جهانگشا، گاه به شیوه بلاغی آورده می‌شود و نویسنده به بیان معانی طنزآمیز با استفاده از آرایه‌هایی چون تهکّم، تشبیه، کنایه، ایهام و تعریض می‌پردازد (ر.ک: اسپرهم و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۳۲). در واقع تشبیه صرفاً برای بزرگداشت و بهتر نشان دادن مشبه نیست، بلکه در این قبیل موارد، تحقیر و خوارداشت مشبه را نیز اراده می‌کند. به نظر می‌رسد این

شکل بیان طنز جویی، ناشی از مقصردانستن خوارزمشاهیان در حمله مغول به ایران و ناتوانی آنان در مدیریت جنگ با مغول باشد. به علاوه میان «خشمناک و رماک»، سجع مطرف وجود دارد که موجب تکمیل موسیقی کلام و پیوستگی جمله معترضه با عبارت اصلی می گردد.

۱.۱.۱.۲- تشبیه تمثیل در جملات معترضه

به کارگیری امثال از ویژگی های برجسته نثر فنی است که مؤلف، جملات معترضه را نیز در این راستا به خدمت می گیرد و با آن ها تشبیه تمثیل می سازد: «در تعریف تمثیل و مصداق های آن در کتاب های بلاغی اختلاف نظر وجود دارد، اما مشهورترین تعریف همان است که امروزه به اسلوب معادله تعبیر می شود؛ یعنی معادله ای که یک سوی آن، مشبه مرکب و سوی دیگر، مشبه به مرکب است» (آقاحسینی و همتیان، ۱۳۹۴: ۱۳۶). برخی از جملات معترضه در جهانگشا، دربردارنده تشبیه تمثیل اند و از این نظر در تصویری کردن مفهوم انتزاعی در عبارتی کوتاه و ایجاد ایجاز در متن مؤثرند: «وقتی متوجه کارکرد بلاغی این ساختار می شویم که بخواهیم این جملات را از حالت معترضه خارج کنیم و به شکل بی نشان، پیش یا پس از جمله اصلی قرار دهیم. در این حالت چون ناچاریم سخن را با توضیحی آغاز کنیم که محور بحثمان نیست، نوعی حاشیه رفتن به حساب می آید» (سیدقاسم، ۱۳۹۶: ۲۸۳).

* «و بعدما که سلطان غیاث الدین را که بدو (براق حاجب) استعانت نموده بود و از او زینهار خواسته - کَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ - به قتل آورد» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۵۵۳/۲). عبارت معترضه عربی، یعنی از گرما به آتش پناه بردن، تمثیلی است معادل از چاله به چاه افتادن که در وصف فرجام سلطان غیاث الدین خوارزمشاه و کشته شدنش توسط براق حاجب، حاکم قراختایی کرمان است که بدو پناهنده شده بود. در واقع این کاربرد بر قدرت القایی کلام افزوده و به علاوه در این عبارت، واج آرای حرف «ر» میان «زینهار» و «بالنار»، سجع مطرفی به وجود آورده و جمله معترضه، واج آرای حرف «ر» را در متن اصلی برجسته کرده است.

* «ملک خوارزم، شرف الدین را الزام کرد و به تکلیف در خدمت او روان... و یک دراز گوش یک چشم بدو دادند؛ دَجَال وار چون بر آن سوار شد - رَكِبَ زَنْبُورٌ عَقْرَبًا إِلَى جحر حَيَّةٍ - و به صد هزار بینوایی، پای در راه نهاد» (همان: ۶۱۳). شرف الدین خوارزمی از جمله افراد صاحب مقام در دربار مغولان بوده که گویا به سبب نوعی رقابت و دشمنی بین او و پدر عطاملک، همواره در تاریخ جهانگشا تحقیر و با عبارت «شرفی الدین» خطاب شده است. در این عبارت معترضه نیز جوینی با استفاده از تشبیه تمثیل و مانند کردن شرف الدین به «دَجَال» و سپس به «زنبوری که سوار بر عقرب به سوراخ مار می رفت»، به نکوهش او پرداخته است؛ البته میان «زنبور، عقرب و مار» که جانورانی زهر آگین اند، از این حیث تناسب وجود دارد.

۲.۱.۱.۲- تشبیه تفضیل در جملات معترضه

در تشبیه تفضیل، مشبه بر مشبه به برتری داده می شود و انواع مختلفی دارد. تشبیهات تفضیل در تاریخ جهانگشا به ویژه آنچه در جملات معترضه نمود یافته، بدین صورت است که گوینده، برتری مشبه را از همان ابتدا بی آنکه در ظاهر، تشبیهی رخ داده باشد، بیان می کند و مخاطب با دقت در زیر ساخت جمله می فهمد که گوینده پس از برقراری تشبیه در ذهن خود، به ذکر برتری مشبه پرداخته است (ر.ک: آقاحسینی و همتیان، ۱۳۹۴: ۱۴۳). در تشبیه تفضیل، همواره عنصر اغراق خودنمایی می کند و بر خیال انگیزی و برجستگی تشبیه می افزاید.

* «و بر طرف شمال، چون نسیم شمال آرام یافتند و تمامت رجال و نساء و بنین و بنات، ثیاب مرواریدریز - که از عزت بریق و تَلَأْلُؤ لَآلِی آن، انجم لیالی می خواستند که پیش از هنگام انتشار از غیرت، منتشر گردند - پوشیده بود» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۳۰۱/۲). در این عبارت، بین «مرواریدهای لباس» و «روشنایی ستارگان شب»، تشبیه تفضیل وجود دارد که البته ساختار این تشبیه، پنهان است؛ یعنی نویسنده به شکلی مضمّر، ابتدا مروارید لباس ها را به ستارگان شب تشبیه می کند و سپس با بیان اینکه ستارگان قبل از فرارسیدن روز، از روی رشک به آن مرواریدها می خواستند پراکنده و پنهان شوند، تشبیه تفضیل به کار برده است. در ضمن، میان واژه های «لآلی» و «لیالی» جناس ناقص و بین «انتثار» و «منتشر» جناس اشتقاق وجود دارد.

«با لشکر تاتار دوچار زد و با عددِ قلیل، ساعتی طویل با آن قوم محاربت نمود و به حمله‌های متواتر متعاقب - که اگر در آن حالت پور زال بودی، جز راه گریز نسپردی - مقاومت کرد تا به وقتی که روزگار چادر قیری پوشید» (همان: ۴۷۴). جوینی بر تاریخ ایران و شاهنامه فردوسی احاطه کامل داشته و در صدد بوده تا با تشبیه و تمثیل شاهان ایرانی به پهلوانان اسطوره‌ای و حماسی، از آن‌ها تجلیل کند و منزلت آنان را در برابر مغولان یادآور شود (خاتمی و قریشی، ۱۳۹۱: ۶۷). زیرا «اسطوره‌گزارشی ناخودآگاه از پدیده‌هایی است که نیک در جان و نهاد مردمان و تبارها در درازنای زمان کارگر افتاده‌اند» (کزازی، ۱۳۸۵: ۶۵). جلال‌الدین در راه خراسان پس از مواجهه با هفتصد نفر از مغولان، آن‌ها را با یک حمله از پا درمی‌آورد و پس از جمع‌آوری غنایم جنگی به راه خود ادامه می‌دهد (ر.ک: اقبال آشتیانی، ۱۳۸۷: ۶۴). در عبارت معترضه فوق، جوینی سلطان جلال‌الدین را که با سپاهی اندک توانسته بر مغولان پیروز شود، با یک تشبیه تفضیل در قدرت و مهابت به رستم مانند کرده و حتی از او برتر دانسته است.

«با خانانی که وجوه اعیان سلطان بودند که اسفندیار رویین‌تن اگر زخم تیر و گزارد سنان ایشان دیدی، جز عجز و امان حیلۀ دیگر ندانستی و پنجاه هزار تازیک از مفردانی...» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/۱۵۹) در این عبارت معترضه، جوینی با یک تشبیه تفضیل، فرماندهان لشکر خوارزمشاه را که به محافظت سمرقند پرداخته‌اند، به اسفندیار رویین‌تن تشبیه می‌کند و درعین حال بر او برتری می‌دهد؛ به‌طوری که اگر اسفندیار دلیری و جنگاوری آن‌ها را مشاهده کند، فرومانده و از ایشان امان می‌طلبد.

«محمودتای از این ترس که نباید به مال او - که مالی بود که گنج قارون را نبوده‌باشد - طمع رود، رای زد که آنچه از خزاین خاصه لشکر کوچک استرداد کرده‌اند، جمع می‌باید کرد» (همان: ج ۲/۴۲۷). جوینی با تشبیه تفضیل، ثروت محمودتای را در فراوانی به دارایی قارون تشبیه کرده و از آن، بیشتر دانسته است.

۲.۱.۲ - کنایه در جملات معترضه

کنایه در لغت، به معنای پوشیده سخن گفتن و در اصطلاح ادبی، سخنی است که دارای دو معنای نزدیک و دور باشد؛ به عبارت دیگر: «کنایه، جمله و ترکیبی است که مراد گوینده، معنای ظاهری آن نباشد» (شمیسا، ۱۳۹۹: ۲۷۹). از جمله زمینه‌ها و دلایل کاربرد کنایه در کلام می‌توان به رسایی و ایجاز در سخن، تصویرسازی، دوگانگی در معنا، اغراق، شهرت و بزرگی، کراهت و ترس از ذکر نام، رعایت ادب، بیان معما و تازگی و غرابت اشاره کرد (ر.ک: آقاسینی و همتیان: ۱۳۹۴: ۲۷۰-۲۶۱) جوینی با کاربرد جملات معترضه اغلب از کنایه برای توصیف و تشریح ادبی و غیرمستقیم هیأت ظاهری اشخاص و پدیده‌ها، جایگاه، حالات، رفتارها و حوادث بهره می‌جوید.

«و از جوانان کُندآور و دلیران دلاور، یک سرور - که با کوه به ضخامت پهلوی می‌زد - در میدان آمد و از این جانب، سلطان منکروار» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۲/۵۱۱). این جمله معترضه در وصف پهلوان گرجی است که پس از مراجعت جلال‌الدین به گرجستان، به جنگ تن به تن با سلطان می‌پردازد و جوینی با یک تشبیه کنایی و اغراق‌آمیز، قدرت و مهابت سردار گرجی را با کوه برابر دانسته است.

«درویش، ضعف حال و قلت مال و کثرت عیال با او می‌گوید و درفش‌ها بدو می‌دهد. چون آن رسول، درفش بی‌اصول او را - که هرچند صد از آن به جوی به‌دشوار ارزد - مشاهده می‌نماید و درفش‌ها چون کرایِ عرض نمی‌کرده است» (همان: ۲۵۲) در این عبارت، جمله معترضه دربردارنده نوعی کنایه به معنای بی‌ارزشی و بی‌مقداری درفش‌هاست.

«اختلاف میان وجوه و اعیان ظاهر شد و عزالدین حسین خرمیل - که والی هرات بود و روی بازار و پشت کار ملک سلاطین - به متابعت سلطان محمد» (همان: ۳۹۲-۳۹۱). در این جمله معترضه، عبارات «روی بازار» و «پشت کار» در مفهوم کنایی به کار رفته و از پشتیبانی عزالدین حسین برای حاکمان غور حکایت دارد. همچنین تضاد میان «پشت» و «روی» به ملاحظه عبارات کنایی، افزوده است.

۳.۱.۲- استعاره مکینیه در جملات معترضه

استعاره از جمله آرایه‌هایی است که جویی به منظور ایجاد تصاویر شاعرانه از آن بهره فراوان برده‌است. از میان انواع استعاره، آن چه در جملات معترضه جهانگشا بیشتر به چشم می‌خورد، استعاره مکینیه است: «در این نوع استعاره، برخلاف استعاره مصرّحه، مستعارمنه حذف و مستعارله باقی می‌ماند؛ اما اغلب یکی از ملائمت مستعارمنه به همراه مستعارله، ذکر می‌شود و همین موضوع، ما را به سوی استعاره راهنمایی می‌کند» (آقاحسینی و همتیان، ۱۳۹۴: ۲۱۱). استعاره‌های به کاررفته در جهانگشا، معمولاً حاصل وصف‌های آفاقی جویی است (ر.ک: قاسم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۰). با این حال، در توصیف بعضی صحنه‌ها که از تأثر و تألم او حکایت دارد، از مفاهیم ذهنی در ساخت استعاره استفاده می‌کند؛ چنان که در عبارت زیر با استعاره مکینیه، از یزک خراسان که پیام‌آور حمله چنگیزخان مغول بود، با عنوان «یزک رنج دل» یاد می‌کند: «چون بر ری رسید، ناگاه از دیگر جانب یزک خراسان - که به حقیقت یزک رنج دل بود - در رسید و خبر داد که لشکر بیگانه نزدیک آمد» (جویی، ۱۳۹۴: ج ۲/ ۴۵۱).

* «چون کار روزگار - چنان که عادت اوست - دولت اتابکی را به زوال رسانید و مُلک او را به سلطان جلال‌الدین انتقال کرد و حشم و خدم از جوانب روی بدو نهادند» (همان: ۴۹۸) جویی طبق عادت، آنجاکه نمی‌تواند برای نامرادی‌ها و بی‌رسمی‌ها دلیلی موجّه و منطقی پیدا کند و یا خود را در مقابل بعضی از وقایع ناتوان می‌بیند، علت وقوع این رخدادها را به فلک دوار و روزگار مکار، محوّل می‌کند و بدین گونه، تألم شدید خود را تسلا می‌دهد و به نوعی در پی اقناع خود و مخاطب است (ر.ک: چهری، سالمیان و بهرامی، ۱۳۹۹: ۲۴) او همچنین از طریق استعاره مکینیه برای روزگار، «عادت» قائل شده که در خیال‌انگیزی عبارت، تأثیر به‌سزایی دارد. جویی در مواضع خوشی و فراغ‌بالی نیز معتقد است که روزگار مخالف، پای در راه راست نهاده و بخت را مساعدت کرده‌است؛ چنان که گوید:

* «و ناهید اقبال بر حسب حال، مطلع شعری گزیده و از زفان دولت، قولی در دهان جهان انداخته و آهنگ برکشیده... و بدین غزل ملایم وقت افتاده‌است؛ چرخ گردنده - کز دیده رضا و موافقت نظر می‌افکند - در رقص آمده» (جویی، ۱۳۹۴: ج ۳/ ۶۶۵-۶۶۴) که عبارت معترضه، دربردارنده استعاره مکینیه از نوع تشخیص برای فلک است.

* «به واسطه حرکت و عزیمت پادشاه خجسته‌فر و شاه دادگستر، هولاکو - که براق همت عالی‌اش فرق ثریا بساید و برق عزیمت مصمّمش روی ثری بساید - میسر گردانید» (همان: ۷۲۳) جویی، مغولان را به سبب آنکه نظر منفی به اسلام ندارند و در دوره آن‌ها امنیت نسبی به دست آمده تا در سایه آن، مسلمانان بتوانند از دین خود دفاع کنند و به ترویج آن بپردازند، به عنوان عنصر غیر نمی‌داند. او با وجود هوش سرشار و دید دقیق خود در علت‌یابی و توجیه پدیده‌های تاریخی به عنوان فردی از جامعه، محدود به قیود سنتی و به‌ویژه مذهبی و ایدئولوژیک است (ر.ک: حسن‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۵۳). از این رو به دلیل عداوت با اسماعیلیان و تبعیت از ایدئولوژی دینی خود، مغولان را می‌ستاید و حتی سربازان مغول را که علیه اسماعیلیان می‌جنگند، شمشیرزنان احمدی می‌داند (ر.ک: علیجانی و بیگدلی، ۱۳۹۲: ۶۱). چنان که در شاهد بالا با اشاره به براق، اسب پیامبر اسلام در شب معراج، قصد حمله هولاکو به قلاع اسماعیلیان را با معراج پیامبر مقایسه می‌کند و به آن وجهه دینی می‌دهد. در این جمله معترضه، «براق همت عالی، فرق ثریا و روی ثری» اضافه‌های استعاری و «برق عزیمت» اضافه تشبیهی هستند. همچنین میان «برق و براق» جناس اشتقاق و «فرق و برق» جناس ناقص و «ثریا و ثری» جناس شبه‌اشتقاق و تضاد وجود دارد. بین دو جمله «که براق همت عالی‌اش فرق ثریا بساید» و «برق عزیمت مصمّمش روی ثری بساید»، سجع برقرار است که در خدمت تقویت آهنگ و زیبایی نثر فنی کتاب، قرار گرفته‌است. * «رای پادشاه بر آن قرارگرفت که قلاع رکن‌الدین را - که به قرن‌الثور سرو می‌سایید و از غایت رفعت، کمر آن با جوزا دست در کمر می‌زد و با ایوان کیوان، مسامات می‌نمود، به مردانی... شکسته گرداند» (جویی، ۱۳۹۴: ج ۳/ ۷۲۴) برای قلاع رکن‌الدین، شاخ و کمر در نظر گرفتن و ایوان قائل شدن برای کیوان، استعاره مکینیه است. همچنین این عبارت معترضه که در راستای رجحان وصف بر خبر، عرصه را برای هنرنمایی نویسنده و زیباسازی سخن فراهم کرده، دربردارنده چند مفهوم استعاری است؛ از آن جمله است: شاخ‌ساییدن قلاع رکن‌الدین با برج‌نور در آسمان، با جوزا دست در کمر زدن و با ستاره زحل جنگیدن که هرسه مفهوم، استعاره مرکب است و از عظمت و رفعت بسیار آن قلعه‌ها حکایت دارد؛ «بهتر است این نوع جمله‌ها یا مصدرها را که قرینه صارفه در آن‌ها

ما را از معنی حقیقی به سوی معنی مجازی سوق می‌دهد استعاره مرکب بدانیم» (آقاحسینی و همتیان، ۱۳۹۴: ۲۲۵). به‌علاوه واژگان «قرن‌الثور، جوزا و کیوان» با الفاظ نجومی عبارت بعد، مراعات‌النظیر یا تناسب دارند و بر زیبایی متن می‌افزایند.

۲.۲- کاربرد آرایه‌های بدیعی در جملات معترضه

کاربرد آرایه‌های بدیعی از جمله شیوه‌هایی است که در رونق و برجستگی جلوه‌های هنری کلام، نقش مهمی دارد و این مهم نیز در تاریخ جهانگشا اغلب در بستر جمله معترضه شکل می‌گیرد؛ برای مثال، یکی از دلایل مهم ادبیّت و سربان عاطفه در متن جهانگشا، وجود سجع است؛ زیرا «زبان در نثر مسجع معمولاً عاطفی است و سجع با مضامین خبری صرف، تناسبی ندارد» (وحیدیان‌کامیار، ۱۳۷۹: ۵۸) عظاملک، سجع را به دو شکل به‌کار می‌برد: گاهی در آغاز و پایان قرینه‌ها و گاهی در خلال جمله و بدون فاصله (ر.ک: عقدایی، ۱۳۹۳: ۱۳۵) در بسیاری از بخش‌های جهانگشا جملات معترضه، سجع و نیز جناس موجود در عبارت را تکمیل یا تقویت کرده و از این طریق، نقش مهمی را در ایجاد ضرب‌آهنگ کلام، موسیقی و زیبایی متن ایفا نموده‌است؛ چنان‌که گاه با حذف جمله معترضه، سجعی در عبارت مشاهده نمی‌شود و در اغلب اوقات، این رسالت بر عهده جمله معترضه است: «خوارزم - که مرکز رجال رزم و مجمع نساء بزم بود- مأوی ابن‌آوی گشت» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۱۷۲) واژگان «رزم و بزم» در جمله معترضه فوق با «خوارزم» سجع متوازی ساخته و «مرکز و مجمع» و نیز «رجال و نساء» به‌ترتیب، سجع متوازن دارند. نمونه دیگر: «بر لشکر غور که به عدد از ملخ و مور افزون بودند، مسابقت نمود» (همان: ج ۲/ ۳۸۳) که بین «غور و مور» در جمله معترضه، سجع متوازی برقرار است. چنانکه ملاحظه می‌شود، سجع در توصیفات نویسنده، جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا شیوه نویسندگان نثر فنی، رجحان وصف بر خبر است: «تأنجاکه قطعات وصفی در رشته نثر با سبکی کاملاً متمایز از دیگر قسمت‌های کلام، انشا می‌شود و نثرنویسان برای ابراز هنر، سخن را از مسیر طبیعی خود منحرف می‌سازند» (رستگارفسائی، ۱۳۸۰: ۱۵۱). بر این اساس و به‌ویژه در جلد اول، در ذکر آبادانی شهرها قبل و بعد از حمله لشکریان مغول، بسامد توصیف بالاست و نویسنده برای ذکر فجایع به‌بارآمده، بیشترین بهره را از توصیف می‌برد: «اکنون که بسیط زمین عموماً و بلاد خراسان خصوصاً - که مطلع سعادت و مبرات و موضع مرادات و خیرات بود و منبع علما و مجمع فضلا و مربع هنرمندان و مرتع خردمندان، مَشْرَع کُفات و مَکْرَع دُهات و لفظ دُررَبارِ نبوی را از این معنی اِخبار است: الْعِلْمُ شَجَرَةٌ أَصْلُهَا بِمَكَّةَ وَ ثَمَرُهَا بِخُرَاسَانَ - از پیرایه وجود مُتَجَلِّبانِ جِلْبَابِ علوم و متَحَلِّیانِ حلیت هنر و آداب، خالی شد» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۴۱)

در این عبارت معترضه که به‌زیبایی، پیشینه خراسان را قبل از حمله مغول توصیف کرده، بین «مطلع سعادت و مبرات» و «موضع مرادات و خیرات» و نیز میان «منبع علما» و «مجمع فضلا»، «مربع هنرمندان» و «مرتع خردمندان»، «مشرع کفات» و «مکرع دهات» سجع متوازی برقرار است. شایان ذکر است گزینش واژگان منبع، مربع، مرتع، مشرع و مکرع که همگی توسعاً در معنی تفرّج‌گاه به‌کار رفته‌اند (ر.ک: خاتمی، ۱۳۹۴: ۴۱)، به‌سبب جمله معترضه دیگر و تشبیه علم به درختی است که اصلش در مکه و میوه‌اش در خراسان بوده‌است؛ یعنی جمله معترضه، ضمن استشهاد به روایت نبوی، در انتخاب الفاظ متن تأثیر مهمی داشته و بر زیبایی و انسجام آن، افزوده است.

گاهی کاربرد جمله معترضه، پارادوکس و مفهومی متناقض را در عبارت رقم می‌زند؛ چنان‌که جایی جوینی از رونق متاع فضل در آستان امام بهاء‌الدین سخن می‌گوید: «هرکس را بضاعت فضل سرمایه بودی - و آن را خود رواجی نیست - در جناب او، آن متاع رواج گرفت» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۳۲۱) همچنین گاه عبارت معترضه، در راستای تلمیح موجود در متن اصلی به کار رفته و آن را تقویت کرده‌است؛ مانند: «تا باشد که راه سلامت خویش به دیده بصیرت ببینند و از رهگذر عواصف قهر و صواعق سَخَط - که کوه، طاقت آن ندارد - برخیزند و از تلاطم امواج خشم خشم‌جهانگیر به جودی طاعت و عبودیت گریزند و به‌استغفار و استیمان، پیش‌آیند و دربگشایند» (همان، ج ۲: ۵۱۷). مؤلف، فتح «اخلاط» توسط سلطان جلال‌الدین را به قضای الهی مانند می‌کند که چون طوفان نوح، بر سر آن قوم کافر فرودآمده‌است. جمله معترضه «که کوه طاقت آن ندارد»، باتوجه به عبارت قبل که از «تندباد قهر و خشم الهی» سخن رفته، یادآور پناه‌بردن فرزند حضرت نوح به کوه برای در امان ماندن از طوفان و عذاب الهی است و از این

طریق، تلمیح موجود در عبارت را پرورده است. در ادامه، به زیبایی‌شناسی آرایه‌های بدیعی دیگر در قالب جملات معترضه پرداخته می‌شود.

۱.۲.۲- ذکر براعت استهلال با جمله معترضه

منظور از براعت استهلال، آن است که گوینده با ذکر مقدمه‌ای مختصر، به کمک استعمال واژگانی خاص و یا با اشاره به سرنوشت قهرمانان داستان، مخاطب را در جریان موضوع سخن خود قرار دهد (ر.ک: شمیسا، ۱۳۸۳: ۱۱۶). جویی معمولاً در آغاز نقل برخی از وقایع، نظیر فتح شهرها و قتل و غارت مردم توسط مغولان با گزینش واژگان خاص و تصویرپردازی‌های مرتبط با موضوع، به شیوه براعت استهلال، زمینه مناسب را برای آمادگی ذهنی مخاطب از آن واقعه، فراهم می‌کند: «او با دقت در عناصر طبیعی بین این پدیده‌ها و حوادث تاریخی، ارتباطی هنری کشف کرده و به این صورت سعی می‌کند با تصرف در زبان عادی، پلی بین تاریخ و ادبیات زده و رفتاری زیباشناسانه با حوادث داشته‌باشد» (رویالی و سنچولی، ۱۳۹۲: ۳۲).

«روز دیگر - که شمشیرزنان صبح، فرق شب را بشکافتند - خلائق را از زن و مرد به صحرا راندند» (جویی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۱۵۷) در این جمله معترضه، شمشیرزنان صبح، استعاره از پرتوهای درخشان خورشید است که بر فرق شب فرود آمده و آن را از بین برده‌اند. این عبارت که پیش از ماجرای کشته‌شدن دو برادر تارابی و یارانشان ذکر شده، در حکم براعت استهلالی است که فضا و مخاطب را برای بیان مطلب آماده کرده‌است.

«روز دیگر را- که صحرا از عکس خورشید، طشتی نمود پر خون - دروازه بگشادند» (همان: ۱۴۵). در این جمله معترضه، صحرا از انعکاس نور خورشید، مانند طشتی پر از خون تصویر شده که در ارتباط با واقعه استخلاص بخارا، از شیوه ددمنشانه مغولان در راندن مردم شهرهای متصرف به صحرا و قتل عام آن‌ها حکایت دارد. بر این اساس، جمله معترضه در قالب تشبیه، نمایانگر خون کشتگان و به‌آتش کشیدن شهر توسط مغولان است و چون این عبارت، پیش از به خاک و خون کشیدن اهالی بخارا ذکر شده، در حکم براعت استهلال و مقدمه‌ای است که مخاطب را در حال و هوای این اوضاع دهشتناک قرار می‌دهد.

«بامداد - که آفتاب، برقع از روی چو ماه برداشت - ... لشکر در رفت و زنان را از مردان جدا کردند. ای بسا پری‌وشان را که از کنار شوهران بیرون می‌کشیدند و خواهران را از برادران جدا می‌کردند» (همان: ۲۰۴). عبارت معترضه فوق که با استفاده از تشبیه و استعاره به توصیف طلوع خورشید (برقع سیاه از روی چو ماه برداشتن) می‌پردازد، در ارتباط با عبارات بعد است که از اسارت و به بند کشیدن زنان و دختران پری‌چهره، حکایت می‌کند و براعت استهلال دارد.

«حق - تقدست آسماؤه و عظمت نعماءه - بندگان را چون یک‌چندی به دالت آنکه وَلَّيْلُونَكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ در محک بلا، امتحانی کرده و در بوتۀ تجربۀ عنا، ذوبانی داد» (همان: ۲۲۲). جویی با ذکر بخشی از آیه شریفه ۱۵۵ از سوره مبارکه بقره، به امتحان خداوند از بندگان به وسیله «نقص در اموال، جان‌ها و میوه‌ها» اشاره می‌کند و قبل از آن برای مقدمه‌چینی و توجیه مخاطب در مبرأ بودن خداوند از خطا، لغزش و بزرگی نعمات، به شیوه براعت استهلال، جمله معترضه «تقدست آسماؤه و عظمت نعماءه» را آورده است تا با یادآوری این نکته و تأکید بر عظمت نعمات خداوند و پاک بودن او از عیب و نقص، راه هرگونه اعتراض مخاطب در آزمایش و ابتلای بندگان را ببندد. در واقع، جملات معترضه در این قبیل بخش‌ها در راستای مراد و مقصود مؤلف، ساخته و پرداخته می‌شود. همچنین در این عبارت معترضه، میان واژه‌های «آسماءه» و «نعماءه»، سجع متوازی و بین «تقدست» و «عظمت» سجع مطرف وجود دارد که به موسیقی کلام افزوده‌است.

۲.۲.۲- ذکر آرایه حل با جمله معترضه

حل از جمله صنایع بدیعی در متون منثور فارسی و به‌ویژه نثر فنی است که به دو صورت دیده می‌شود: در گونه اول، نویسنده، عبارت مورد نظر خود را که ممکن است آیه، حدیث، شعر، مثل و قول مشهوری باشد، از بافت اصلی یا ساختار عربی خود خارج می‌کند و دو یا چند واژه برجسته آن را با همان لفظ یا مشتقات آن واژگان در پرداخت عبارت خود به کار می‌گیرد. در گونه دوم، نویسنده در همان بستر و ساختار اصلی آیه، حدیث، مثل و غیره به دخل و تصرف می‌پردازد (ر.ک: رضاپور، ۱۴۰۱: ۱۸۵).

«چون اجل، دست در دامن ایشان زده بود، بلکه با ایشان سر از گریبان بر کرده - وَ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيْكُمْ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ - به تفرقه رضا نداد» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۲۱۵) نویسنده از طریق صنعت حل، در لفظ و معنای آیه «وَ تَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» تصرف کرده و آن را به مقتضای عبارت اصلی، در معنای مرگ به کار برده و در این راستا تناسبی بین جمله معترضه و عبارت قبل «اجل ایشان سر از گریبان بر کرده» برقرار شده است. عبارت معترضه در توصیف نزدیکی اجل به مردم نیشابور است که به جای گریختن از مغولان به مرمت قلعه مشغول شدند. همچنین ذکر واژگان «دست، دامن، گریبان و گردن» در این بخش با ایجاد آرایه مراعات نظیر و تناسب در کنار آرایه‌های دیگر، نظیر استعاره (قائل شدن دست و سر برای اجل) و کنایه (سر از گریبان بر کردن، به معنای شدت نزدیکی) بر زیبایی و انسجام متن افزوده است.

«و اکنون از شومی قدم مسلمانان با ایشان خشم گرفته‌اند و سخن نمی‌گویند - خَتَمَ اللَّهُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ - و هرآینه چنین اقتضا کند» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۵۲) این بخش از کتاب، در بیان عقاید جماعت منزویان بت‌پرست است که بر آن بودند که پس از راه‌یابی مسلمانان به سرزمین ایشان، بت‌ها خشم گرفته و سخن نمی‌گویند. جوینی در ادامه، نظر خود را در این مورد و در قالب یک جمله معترضه و از طریق حل و پیوند دو آیه «الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ» (یس/ ۶۰) و «خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ» (بقره/ ۷) اعلام داشته و در واقع به اقتضای سخن خود، آیه را تغییر داده و ابراز داشته که خداوند بر دهانشان مهر نهاده است.

«درودی که از توی آن بوی اخلاص به مشام مشتاقان قدس رسد... بر گزیدگان امت و متبعان سنت او از یاران اهل خاندان، که نجوم آسمان هدایت و رجوع شیطان غوايتند؛ ثنایی که به حلیه صفا و زیور حقیقت آراسته‌باشد» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۳۷) مؤلف از طریق صنعت حل بین حدیث «أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأْيُهُمْ إِقْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ» و آیه «وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَ جَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ» ربط و پیوند برقرار کرده و معتقد است، خاندان پیامبر (ص) در حکم ستارگان درخشانی هستند که می‌توانند شیاطین گمراهی را از آسمان هدایت دور کنند. ترکیب تشبیهی «شیطان غوايت» نیز بر اساس درخواست شیطان از خداوند برای گمراه ساختن انسان و حل آیه «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ» (حجر/ ۹۳) ساخته شده‌است؛ بنابراین صنعت حل در این عبارت معترضه با اضافات تشبیهی نظیر «آسمان هدایت و شیطان غوايت» و برقراری سجع متوازی میان این دو ترکیب و همچنین تشبیه خاندان پیامبر به ستارگان آسمان هدایت، جلوه‌ای دو چندان به متن بخشیده‌است.

۳.۲.۲- بیان ایهام با جمله معترضه

آرایه ایهام یا توهیم و توریه به معنای در وهم‌افکندن است و در اصطلاح، آوردن واژه‌ای است با حداقل دو معنی که یکی، نزدیک به ذهن و دیگری دور از ذهن باشد (ر.ک: همایی، ۱۳۸۹: ۱۷۴). لطف ایهام، در بازی گوینده با ذهن مخاطب است که عمداً معنی ظریف‌تر و هنری‌تر را تحت الشعاع معنی اول قرار داده تا خواننده پس از دریافت آن، به لذت کشف برسد (ر.ک: شمیسا، ۱۳۸۳: ۱۲۳). جوینی نیز معمولاً از این صنعت برای التذاذ ادبی استفاده می‌کند.

«اقوال ابناء الزمان و اتراب و اقران - که اخوان دیوانند - امتثال کردم» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۴۴). در این عبارت معترضه، جوینی با به‌کارگیری ایهام طنز و آمیختن آن با آرایه حل، دو معنای برادران دیوانی و یاران شیاطین را اراده کرده‌است؛ یعنی «اخوان دیوان» بر پایه آیه «إِنَّ الْمُبْذَرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ» (اسرا/ ۲۷) ساخته شده و این عبارت «یکی از طنزهای ایهامی جوینی در باب دوستان خود است که به علت دور کردن او از درس و مدرسه و کسب علم و درخواست آن‌ها به نوشتن تاریخ آورده شده‌است» (اسپرهم و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۱۴) ضمن آنکه با سایر واژگان متن هماهنگی آوایی دارد و موسیقی را تقویت می‌کند.

«و از آن وقت باز، اولاد ایشان امیر بوده‌اند و امیر خود را ایدی‌قوت گویند و آن شجره - که شجره ملعونه است - در خانه‌های ایشان بر دیوار مثبت است» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۱/ ۱۰۱) جوینی در بخشی از کتاب در باب نسب ایدی‌قوت و بلاد ایغور و دین آنان سخن می‌گوید و آن‌ها را به دلیل عقاید باطل، بت‌پرستی و دشمنی با مسلمانان (ر.ک: عباسی و خسروی، ۱۳۹۸: ۳۵) مذمت می‌کند. بر همین اساس، تبارنامه امیران این قوم را که بر دیوار خانه‌هایشان ثبت است، شجره ملعونه به معنی دودمان نفرین‌شده می‌نامد؛ ولی در عین حال، این تعبیر برگرفته از آیه ۶۰ سورة اسراء، به معنی درخت نفرین‌شده و نیز شجره زقوم یا درختی است که در جهنم می‌روید. گفتنی است در همین بخش، جوینی ضمن بیان جهالت و اعتقادات خرافی این قوم، از دو درخت یاد می‌کند که فردی با

تهی کردن آن‌ها، فرزنداناش را درون آن گذاشت و چراغ‌هایی روشن کرد و همگان را به تماشا فراخواند تا آن قوم، فریب خوردند و از میان پسران او، یکی را به عنوان خان برگزیدند؛ بنابراین، شجره ملعونه تلویحاً به این درخت ضاله، هم ایهام دارد.

۴.۲.۲- بیان ایهام با جمله معترضه

در ایهام تناسب صرفاً یکی از دو معنی کلمه مدّ نظر گوینده بوده و معنی دیگر آن با سایر اجزای کلام، رابطه و تناسب دارد (ر.ک: شمیسا، ۱۳۸۳: ۱۲۳). جوینی در بستر جملات معترضه از طریق این شگرد ادبی، بین کلمات، تناسبات مختلف ایجاد می‌کند؛ برای مثال در عبارت: «ناگاه موکلان حضرت - چون مالکان و قابضان ارواح - در رسیدند» (جوینی، ۱۳۹۴: ج ۳/۶۷۷). بدون توجه به عبارت معترضه، در تعبیر «موکلان حضرت» هیچ‌گونه آرایه و برجستگی دیده نمی‌شود؛ اما با توجه به «مالکان و قابضان ارواح» دارای ایهام تناسب است؛ یعنی حضرت در این عبارت به معنای دربار و بارگاه است، اما در ارتباط با «قابضان ارواح»، یادآور درگاه خداوند و فرشتگان موکل اوست. در همین راستا، واژه مالک نیز در معنی فرشته نگهبان دوزخ، ایهام تناسب دارد.

* «چون سلطان [محمد خوارزمشاه] از جیحون فناکت عبّره کرد، پلی را که جهت عبور لشکر بر آب بسته بودند، فرمود تا فرا آب دادند تا لشکر دل در آب گذارند و تردامنی نکنند و آب از کار نبرند و آب اسلام را - که مدّتی باز از جویبار آن دیار انداخته بودند - باز آرند» (همان: ۴۰۹). در این عبارات، جوینی از طریق هنرنمایی با واژه «آب»، آن را در معنای حقیقی و کنایی به کار برده است. آب در ترکیب آب اسلام، ایهام دارد: از یک سو بدین معنی که آبروی اسلام را که از مدّتی قبل در آن سرزمین از رونق افتاده بود، بازگردانند و از دیگر سو با توجه به جمله معترضه و لفظ جویبار می‌توان آب اسلام را ترکیب تشبیهی دانست که در آن، اسلام به آبی مانند شده که پس از چندی انقطاع، دوباره در آن دیار جریان یافته است.

* «به یک رکضت جنبش) کدام دیده، دیده که جهان آرام گرفته و به یک نهضت (حرکت) گوش کدام صاحب‌هوش شنیده که توسن گردون - کالجمل المّنی - رام شده؟» (همان: ۷۴۲) یک معنی «رکض»، لگزدن به شتر است و «نهضت» نیز در یک معنی به قسمت میان دوش و کتف شتر گفته می‌شود (ر.ک: دهخدا، ذیل رکض و نهض)؛ بنابراین این دو واژه در ارتباط با عبارت معترضه تشبیهی «کالجمل المنیف»، در معنای «شتری بلندقامت»، ایهام تناسب دارند و از انتخاب دقیق و حساب‌شده واژگان در نثر جهانگشا و تصویرآفرینی ضمنی آن حکایت دارد. «توسن» نیز در معنی اسب سرکش است و با «جمل» مراعات نظیر می‌سازد و انتخاب واژه «هم‌عنان» هم در تناسب با «توسن» و «جمل» بوده و بدین صورت، جمله معترضه در آفرینش و تقویت تصاویر متنی، نقش مؤثری داشته است.

۳- نتیجه‌گیری

نویسندگان نثر فنی جملات معترضه را برای ابراز هنر در فنّ نویسندگی و به منظور تبیین مفاهیم، دیدگاه‌ها و تزیین و آرایش عبارات و ایجاد موسیقی در کلام به کار گرفته‌اند. از سویی، جملات معترضه، این امکان را برای افرادی نظیر جوینی فراهم کرده تا در جریان روایت تاریخ با استفاده از آرایه‌های ادبی، بسیاری از اندیشه‌ها و انتقادات یا مدایح خود را در باب اشخاص و حوادث به طور غیرمستقیم بیان کند و احساسات و عواطف مخاطب را برانگیزد؛ چنان‌که در مقدمه استخلاص شهرها و فجایع به بارآمده توسط مغولان به شیوه براعت استهلال، از جملات معترضه در کسوتی ادبی بهره می‌جوید و مقدمه‌ای جانگداز و بدیع در باب موضوع ارائه می‌دهد.

در بسیاری از جملات معترضه تاریخ جهانگشا چینش الفاظ و ترکیبات به‌گونه‌ای است که حذف آن‌ها از بافت کلام، سبب سستی و گسستگی در آهنگ جملات می‌شود و از بلاغت سخن و ادبیت متن نیز تا حدّ زیادی می‌کاهد. همچنین در راستای ویژگی مهمّ نثر فنی یعنی رجحان وصف بر خبر، بسیاری از جملات معترضه در این کتاب، به توصیف اعمال، حوادث، اشخاص، آداب و رسوم و... می‌پردازند.

ازسوی دیگر، بسیاری از شگردهای بلاغی، مانند انواع گوناگون تشبیه (۳۷ مورد)، استعارهٔ مکنیه (۲۰ مورد)، کنایه (۹ مورد) و از آرایه‌های بدیعی، انواع سجع (۶۳ مورد)، جناس (۲۹ مورد)، واج‌آرایی (۶۷ مورد)، مراعات‌النظیر (۱۸ مورد)، ایهام (۲ مورد) و ایهام تناسب (۴ مورد)، حل (۴ مورد)، براعت استهلال (۷ مورد)، تلمیح (۱۰ مورد)، تضاد (۶ مورد) و... در جملات معترضه، خودنمایی می‌کنند. تشبیهات در قالب جملهٔ معترضه گاه با تصویری کردن مفاهیم انتزاعی در عبارتی کوتاه، ایجاز متن و القای ذهنیت مثبت و منفی در متن را در پی داشته‌اند و گاه، شاهان ایرانی ضمن تشبیه مضمر به پهلوانان اسطوره‌ای و حماسی بر آنان برتری و منزلت ایشان در برابر مغولان نشان داده شده‌است. با جملات معترضه و از طریق استعارهٔ مکنیه در توجیه بی‌رسمی‌ها و نامرادی‌ها، گریزی به عادات فلک می‌زند و آن را در تقدیر حوادث خوب و بد، مؤثر می‌داند. جوینی از طریق صنعت حل بین آیات و روایات، پیوند برقرار کرده و دیدگاه خود را متناسب با مباحث مطرح‌شده در کسوت این عبارات، عرضه می‌دارد. با کاربست ایهام و به شیوه‌ای طنزآمیز، همکاران دیوانی خود را اخوان دیوان می‌خواند و نسل امیران ایغوری را به سبب بت‌پرستی و دشمنی با اسلام، با همین شگرد بدیعی، شجرهٔ ملعونه می‌نامد. به‌علاوه گاهی نیز در بستر جملات معترضه و گاه به مدد واژگان موجود در آن‌ها، ایهام تناسب‌های ظریفی را پدید آورده که از انتخاب دقیق و حساب‌شدهٔ کلمات و تصویرآفرینی ضمنی وی، حکایت دارد؛ بنابراین جملات معترضه در تاریخ جهانگشا اغلب به‌عنوان ابزاری برای القای افکار و عواطف پنهان و به‌نمایش‌نهادن نیروی قریحه، لطافت بیان، ذوق‌ورزی، سخن‌آرایی و یکی از شاخصه‌ها و ترفندهایی به‌کار رفته که در موضوع زیبایی‌شناسی سخن و تبیین جلوه‌های هنری و ادبی کتاب از آن استفاده شده‌است.

فهرست منابع

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. اسپرهم، داود و علی سلیمانی. (۱۳۹۴). «طنز و هجو در تاریخ جهانگشای جویی». *متن پژوهی ادبی*. (۶۶). ۱۹. ۳۴-۷.
۳. اقبال آشتیانی، عباس. (۱۳۸۹). *تاریخ مغول*. تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
۴. آقاحسینی، حسین و محبوبه همّتیان. (۱۳۹۴). *نگاهی تحلیلی به علم بیان*. تهران: انتشارات سمت.
۵. امیری، فرامرز. (۱۳۸۹). «عوامل مؤثر در پیدایش و استمرار نثر فنی و مصنوع». *رشد آموزش زبان و ادب فارسی*. (۹۳). ۴۳-۴۶.
۶. امیری خراسانی، احمد و نازنین غفّاری. (۱۳۹۵). «تأثیرات روانی هجوم مغول بر جامعه قرن هفتم با نگاهی به نفثه المصنوع». *متن شناسی ادب فارسی*. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه اصفهان. (۲). ۱-۲۲.
<https://doi.org/10.22108/RPLL.2016.20411>
۷. پارسا، سیداحمد و خدیجه محمدی. (۱۳۹۸). «کارکرد جملات معترضه عربی در نفثه المصنوع». *نثرپژوهی ادب فارسی*. (۲۲/۴۶). ۴۶-۲۱.
<https://doi.org/10.22103/JLL.2020.13900.2640>
۸. پارسا، سیداحمد و شهلا محمودی. (۱۳۹۸). «کارکردهای معنایی - منظوری جملات معترضه در تاریخ بیهقی». *فنون ادبی*. (۴/۱۱). ۱۴-۱.
<https://doi.org/10.22108/LIAR.2019.116460.1597>
۹. جویی، عطاملک. (۱۳۹۱). *تاریخ جهانگشای*. تصحیح محمد قزوینی. چاپ دوم. تهران: انتشارات نگاه.
۱۰. جویی، عطاملک. (۱۳۹۴). *تاریخ جهانگشای جویی*. به اهتمام احمد خاتمی. تهران: نشر علمی.
۱۱. چهری، طاهره و غلامرضا سالمیان و روح الله بهرامی. (۱۳۹۹). «تبیین گفتمان متناقض جویی مبتنی بر رد و قبول مغول در جلد اول تاریخ جهانگشا». *دوفصلنامه جستارهای تاریخی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*. (۱۱/۱). ۱-۲۱. (
<https://doi.org/10.30465/HCS.2020.5821>
۱۲. حسن زاده، اسماعیل. (۱۳۸۰). «اندیشه مشیت الهی در تاریخ نگاری اسلامی: مطالعه موردی جهانگشای جویی». *فصلنامه تاریخ اسلام*. (۲/۱).
۱۳. خاتمی، احمد و زیبا قریشی. (۱۳۹۱). «افسانه ها و اسطوره های ایرانی در تاریخ جهانگشای جویی». *تاریخ ادبیات*. (۳). ۵۳-۶۸.
۱۴. خطیبی، حسین. (۱۳۶۶). *فن نثر در ادب پارسی*. تهران: انتشارات زوآر.
۱۵. دهرامی، مهدی و محسن اکبری زاده. (۱۳۹۹). «روایت شناسی جمله معترضه در تاریخ بیهقی». *نثرپژوهی ادب فارسی*. (۴۷). ۷۳-۵۳.
<https://doi.org/10.22103/JLL.2020.15137.2734>
۱۶. رستگار فسایی، منصور. (۱۳۸۰). *انواع نثر فارسی*. تهران: سمت.
۱۷. رضاپور، زینب. (۱۴۰۱). «نقد و بررسی دوصنعت عقد و حل در متون بلاغی». *مطالعات زبانی و بلاغی*. (۲۹/۱۳). ۱۶۰-۱۹۰.
<https://doi.org/10.22075/JLRS.2021.23254.1901>
۱۸. رویانی، وحید و اردشیر سنچولی. (۱۳۹۲). «براعت استهلال در تاریخ جهانگشای جویی». *پژوهش های ادبی و بلاغی*. (۳/۱). ۴۰-۲۶.
۱۹. سلیمانی، علی و مرتضی سلیمانی. (۱۳۹۴). «بررسی زمینه های دلتنگی در جهانگشای جویی». *پژوهش های ادبی و بلاغی*. (۴). ۹۹-۸۵.
۲۰. سیدقاسم، لیلا. (۱۳۹۶). *بلاغت ساختارهای نحوی در تاریخ بیهقی*. تهران: نشر هرمس.
۲۱. شمیسا، سیروس. (۱۳۹۹). *بیان*. ویراست چهارم. تهران: نشر میترا.
۲۲. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۳). *نگاهی تازه به بدیع*. ویراست سوم. تهران: نشر میترا.
۲۳. شمیسا، سیروس. (۱۳۹۲). *سبک شناسی نثر*. ویراست دوم. تهران: نشر میترا.
۲۴. عباسی، جواد و ابراهیم خسروی. (۱۳۹۸). «روابط سیاسی دولت ایدی قوت با مغولان مرکزی». *تاریخ روابط خارجی*. (۷۹/۲۰). ۵۰-۲۱.
<https://doi.org/20.1001.1.17352010.1398.20.79.2.5>

۲۵. عباسی، حبیب‌الله. (۱۳۸۰). «ادبیت تاریخ جهانگشا». *نشریه زبان و ادبیات فارسی*. (۳۲). ۱۴۶-۱۳۱
۲۶. عقدایی، تورج. (۱۳۹۳). «پیوند زیبایی و معنا در مقدمه جهانگشای جوینی». *مطالعات زبانی بلاغی*. (۱۰). ۱۵۴-۱۲۷. <https://doi.org/10.22075/JLRS.2017.1835>
۲۷. علیجانی، محمد و سعید بزرگ‌بیگدلی. (۱۳۹۲). «نمودهای برجسته هویت ایرانی در تاریخ جهانگشای جوینی. *کهن‌نامه/ادب پارسی*. (۴۱). ۶۷-۵۳.
۲۸. فتوحی رودممعجنی، محمود. (۱۴۰۰). *سبک‌شناسی، نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*. تهران: انتشارات سخن.
۲۹. قاسم‌زاده، سیدعلی. (۱۳۸۵). «زیبایی‌شناسی نثر جهانگشای جوینی». *رشد آموزش زبان و ادب فارسی*. (۷۷). ۲۱-۱۷.
۳۰. کاردگر، یحیی. (۱۳۹۰). «بازنگری بحث اطناب در کتب بلاغی». *فنون ادبی*. دانشگاه اصفهان. (۳۲). ۹۲-۷۳. <https://doi.org/20.1001.1.20088027.1390.3.2.6.7>
۳۱. کزازی، میرجلال‌الدین. (۱۳۸۳). *زیباشناسی سخن فارسی (۲)*: معانی. تهران: نشر مرکز.
۳۲. کزازی، میرجلال‌الدین. (۱۳۸۵). *رویا، حماسه، اسطوره*. چاپ سوم. تهران: نشر مرکز.
۳۳. وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۷۹). «نثر مسجع فارسی را بشناسیم». *نامه فرهنگستان*. (۳). ۷۷-۵۸.
۳۴. همایی، جلال‌الدین. (۱۳۸۹). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. تهران: اهورا.

References

The Holy Quran.

- Abbasi, H. (2001). "The literariness of Tarikh-i Jahangushay". *Journal of Persian Language and Literature*, (32), 123-146. (in Persian)
- Abbasi, J., & Khosravi, E. (2019). "Political relations of the Idikut State with the Central Mongols". *History of Foreign Relations*, 20(79), 21-50. (in Persian) <https://doi.org/20.1001.1.17352010.1398.20.79.2.5>
- Aghdaei, T. (2014). "The link between beauty and meaning in the introduction of Juvayni's Jahangushay". *Linguistic and Rhetorical Studies*, (10), 127-154. (in Persian) <https://doi.org/10.22075/JLRS.2017.1835>
- Alijani, M., & Bozorg-Bigdeli, S. (2013). "Prominent manifestations of Iranian identity in Juvayni's Tarikh-i Jahangushay". *Kohan-name-ye Adab-e Parsi*, 4(1), 53-67. (in Persian)
- Amiri, F. (2010). "Factors affecting the emergence and continuation of ornate and artificial prose". *Roshd-e Amuzesh-e Zaban va Adab-e Farsi*, (93), 43-46. (in Persian)
- Amiri-Khorasani, A., & Ghaffari, N. (2016). "The psychological effects of the Mongol invasion on the society of the 7th century with a look at Nafhat al-Masdur". *Journal of Persian Literature Textology*, University of Isfahan, (2), 1-22. <https://doi.org/10.22108/RPLL.2016.20411> (in Persian)
- Aqahosseini, H., & Hemmatian, M. (2015). *An analytical look at the science of Bayan*. Tehran: Samt Publications. (in Persian)
- Chehri, et al. (2020). "Explaining Juvayni's contradictory discourse based on the rejection and acceptance of the Mongols in the first volume of Tarikh-i Jahangushay". *Historical Inquiries Biannual Journal*, 11(1), 1-21. (in Persian) <https://doi.org/10.30465/HCS.2020.5821>

- Dahrami, M., & Akbari-zadeh, M. (2020). "Narratology of the parenthetical clause in Tarikh-i Bayhaqi". *Persian Literary Prose Research*, (47), 53-73. (in Persian) <https://doi.org/10.22103/JLL.2020.15137.2734>
- Eqbal Ashtiani, A. (2010). *History of the Mongols*. Tehran: Negah Publications. (in Persian)
- Esparaham, D., & Soleimani, A. (2015). "Satire and invective in Juvayni's Tarikh-i Jahangushay". *Literary Text Research*, 19(66), 7-34. (in Persian)
- Fotouhi Roudma'jani, M. (2021). *Stylistics: Theories, approaches, and methods*. Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Hasanzadeh, E. (2001). "The idea of divine providence in Islamic historiography: A case study of Juvayni's Jahangusha". *Quarterly Journal of the History of Islam*, 2(1). (in Persian)
- Homayi, J. (2010). *Techniques of rhetoric and literary arts*. Tehran: Ahura Publications. (in Persian)
- Juvayni, A. (2012). *Tarikh-i Jahangushay*. (M. Qazvini, Ed.). 2nd Ed. Tehran: Negah Publications. (in Persian)
- Juvayni, A. (2015). *Tarikh-i Jahangushay*. (A. Khatami, Ed.). Tehran: Elmi Publishing. (in Persian)
- Kardgar, Y. (2011). "Revisiting the discussion of prolixity (It'nab) in rhetorical books". *Literary Arts*, University of Isfahan, 3(2), 73-92. (in Persian) <https://doi.org/20.1001.1.20088027.1390.3.2.6.7>
- Kazzazi, M. J. (2004). *Aesthetics of Persian discourse: Ma'ani*. Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)
- Kazzazi, M. J. (2006). *Dream, epic, myth*. 3rd Ed. Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)
- Khatami, A., & Qoreishi, Z. (2012). "Iranian myths and legends in Juvayni's Tarikh-i Jahangushay". *Journal of Literary History*, (3), 53-68. (in Persian)
- Khatibi, H. (1987). *The art of prose in Persian literature*. Tehran: Zovvar Publications. (in Persian)
- Parsa, S. A., & Mohammadi, K. (2019). "The function of Arabic parenthetical clauses in Nafth al-Masdur". *Persian Literary Prose Research*, 22(46), 21-46. (in Persian) <https://doi.org/10.22103/JLL.2020.13900.2640>
- Parsa, S. A., & Mahmoudi, S. (2019). "The semantic-intentional functions of parenthetical clauses in Tarikh-i Bayhaqi". *Literary Arts*, 11(4), 1-14. (in Persian) <https://doi.org/10.22108/LIAR.2019.116460.1597>
- Rastegar-Fasa'i, M. (2001). *Types of Persian prose*. Tehran: Samt Publications. (in Persian)
- Rezapour, Z. (2022). "A critical review of the two figures of 'aqd' and 'hall' in rhetorical texts". *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, 13(29), 160-190. (in Persian) <https://doi.org/10.22075/JLRS.2021.23254.1901>
- Royani, V., & Sanchouli, A. (2013). "Foretelling in Juvayni's Tarikh-i Jahangushay". *Literary and Rhetorical Researches*, 1(3), 26-40. (in Persian)
- Seyed-Qasem, L. (2017). *The rhetoric of syntactic structures in Tarikh-i Beyhaqi*. Tehran: Hermes Publishing. (in Persian)
- Shamisa, S. (2020). *Bayan*. 4th Rev. Ed. Tehran: Mitra Publishing. (in Persian)
- Shamisa, S. (2004). *A new look at Badi'*. 3rd Rev. Ed. Tehran: Mitra Publishing. (in Persian)

- Shamisa, S. (2013). *Prose stylistics*. 2nd Rev. Ed. Tehran: Mitra Publishing. (in Persian)
- Soleimani, A., & Soleimani, M. (2015). "A study of the contexts of melancholy in Juvayni's Jahangushay". *Literary and Rhetorical Researches*, (4), 85-99. (in Persian)
- Qasemzadeh, S. A. (2006). "Aesthetics of the prose of Juvayni's Jahangushay". *Roshd-e Amuzesh-e Zaban va Adab-e Farsi*, (77), 17-21. (in Persian)
- Vahidian-Kamyar, T. (2000). "Let's get to know Persian rhymed prose (Saj')". *Name-ye Farhangestan*, 4(3), 58-77. (in Persian)